RETTENS DOM (Første Udvidede Afdeling)
9. december 1997 *

I de forenede sager T-195/94 og T-202/94,

Friedhelm Quiller, Lienen (Tyskland),

Johann Heusmann, Loxstedt (Tyskland),

ved advokaterne Bernd Meisterernst, Mechtild Düsing, Dietrich Manstetten, Frank Schulze og Winfried Haneklaus, Münster, og med valgt adresse i Luxembourg hos advokaterne Lambert Dupong og Guy Konsbrück, 14 A, rue des Bains,

sagsøgere,

mod

Rådet for Den Europæiske Union ved juridisk konsulent Arthur Brautigam, som befuldmægtiget, bistået af advokaterne Hans-Jürgen Rabe og Georg M. Berrisch, Hamburg og Bruxelles, og med valgt adresse i Luxembourg hos generaldirektør Alessandro Morbilli, Den Europæiske Investeringsbanks Direktorat for Juridiske Anliggender, 100, boulevard Konrad Adenauer,

* Processprog: tysk.

og

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved juridisk konsulent Dierk Booß, som befuldmægtiget, bistået af advokaterne Hans-Jürgen Rabe og Georg M. Berrisch, Hamburg og Bruxelles, og med valgt adresse i Luxembourg hos Carlos Gómez de la Cruz, Kommissionens Juridiske Tjeneste, Wagner-Centret, Kirchberg,

sagsøgte,

angående en påstand i medfør af EF-traktatens artikel 178 og artikel 215, stk. 2, om erstatning af det tab, sagsøgerne har lidt ved, at de har været forhindret i at markedsføre mælk som følge af Rådets forordning (EØF) nr. 857/84 af 31. marts 1984 om almindelige regler for anvendelsen af den i artikel 5c i forordning (EØF) nr. 804/68 omhandlede afgift på mælk og mejeriprodukter (EFT L 90, s. 13), som suppleret ved Kommissionens forordning (EØF) nr. 1371/84 af 16. maj 1984 (EFT L 132, s. 1), og dernæst ændret ved Rådets forordning (EØF) nr. 764/89 af 20. marts 1989 (EFT L 84, s. 2),

har

RETTEN (Første Udvidede Afdeling)

sammensat af præsidenten, A. Saggio, og dommerne C. P. Briët, A. Kalogeropoulos, V. Tiili og R. M. Moura Ramos,

justitssekretær: fuldmægtig A. Mair,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter mundtlig forhandling den 13. marts 1997,

afsagt følgende

Dom

Retsforskrifter

1 For at nedbringe overproduktionen af mælk inden for Fællesskabet udstedte Rådet i 1977 forordning (EØF) nr. 1078/77 af 17. maj 1977 om indførelse af en præmieordning for ikke-markedsføring af mælk og mejeriprodukter og for omstilling af malkekvægsbesætninger (EFT L 131, s. 1, herefter »forordning nr. 1078/77«). Ved forordningen blev producenterne tilbudt en præmie for at forpligte sig til ikke at markedsføre mælk eller til at omstille besætningerne over en periode på fem år.

2 For at imødegå den fortsatte overproduktion udstedte Rådet i 1984 forordning (EØF) nr. 856/84 af 31. marts 1984 (EFT L 90, s. 10) om ændring af Rådets forordning (EØF) nr. 804/68 af 27. juni 1968 om den fælles markedsordning for mælk og mejeriprodukter (EFT 1968 I, s. 169, herefter »forordning nr. 804/68«). Ved den nye artikel 5c i denne forordning blev der indført en »tillægsafgift« på de mængder mælk, som producenterne leverer, og som overstiger en vis »referencemængde«.

3 Ved Rådets forordning (EØF) nr. 857/84 af 31. marts 1984 om almindelige regler for anvendelsen af den i artikel 5c i forordning (EØF) nr. 804/68 omhandlede afgift

på mælk og mejeriprodukter (EFT L 90, s. 13, herefter »forordning nr. 857/84«) blev referencemængden for hver enkelt producent fastsat på grundlag af den produktion, der var leveret inden for et bestemt referenceår.

4 Ved domme af 28. april 1988 i sagerne Mulder (sag 120/86, Sml. s. 2321, herefter »Mulder I-dommen«) og von Deetzen (sag 170/86, Sml. s. 2355) kendte Domstolen forordning nr. 857/84, som suppleret ved Kommissionens forordning (EØF) nr. 1371/84 af 16. maj 1984 — om gennemførelsesbestemmelserne for den tillægsafgift, der er omhandlet i artikel 5c i forordning (EØF) nr. 804/68 (EFT L 132, s. 11, herefter »forordning nr. 1371/84«) — for ugyldig, idet den fandtes at være i strid med princippet om beskyttelse af den berettigede forventning.

5 Med henblik på opfyldelse af disse domme vedtog Rådet forordning (EØF) nr. 764/89 af 20. marts 1989 om ændring af forordning (EØF) nr. 857/84 (EFT L 84, s. 2, herefter »forordning nr. 764/89«). I medfør af denne ændringsforordning fik de producenter, der havde påtaget sig en forpligtelse til ikke at markedsføre mælk eller til at omstille deres bedrifter, tildelt en »specifik« referencemængde (også kaldet »kvote«). Disse producenter benævnes »SLOM I-producenter«.

6 Ved forordningen var der fastsat flere betingelser for tildelingen af en specifik referencemængde. Desuden var referencemængden begrænset til 60% af den mængde mælk eller mælkeækvivalent, som producenten havde leveret eller solgt i de sidste tolv kalendermåneder inden den måned, hvor han havde indgivet ansøgningen om en ikke-markedsførings- eller omstillingspræmie.

7 Visse af disse betingelser tillige med reglen om begrænsning af den specifikke referencemængde til 60% blev kendt ugyldige af Domstolen ved domme af 11. december 1990 i sagerne Spagl (sag C-189/89, Sml. I, s. 4539) og Pastätter (sag C-217/89, Sml. I, s. 4585).

8 På foranledning af disse domme vedtog Rådet forordning (EØF) nr. 1639/91 af 13. juni 1991 om ændring af forordning nr. 857/84 (EFT L 150, s. 35, herefter »forordning nr. 1639/91«), hvorved de berørte producenter fik tildelt en specifik referencemængde. Disse producenter benævnes »SLOM II-producenter«.

9 Artikel 3a i forordning nr. 857/84, som blev indført ved forordning nr. 764/89, indeholdt i øvrigt i stk. 1, andet led, en såkaldt »antikumulations«regel. Efter denne regel kunne erhververne af en ikke-markedsføringspræmie kun få tildelt en specifik referencemængde, såfremt de ikke tidligere i henhold til artikel 2 i forordning nr. 857/84 havde fået tildelt en referencemængde for et andet areal, hvorpå der ikke hvilede nogen forpligtelse til ikke-markedsføring eller omstilling. De producenter, som blev nægtet en referencemængde med den begrundelse, at de tidligere havde fået tildelt en referencemængde for et andet areal, benævnes »SLOM III-producenter«.

10 Også antikumulationsreglen i artikel 3a, stk. 1, andet led, i forordning nr. 857/84 blev kendt ugyldig af Domstolen ved dom af 3. december 1992 i Wehrs-sagen (sag C-264/90, Sml. I, s. 6285), idet den fandtes at være i strid med princippet om beskyttelse af den berettigede forventning.

11 Til opfyldelse af denne dom vedtog Rådet forordning (EØF) nr. 2055/93 af 19. juli 1993 om tildeling af en specifik referencemængde til visse producenter af mælk eller mejeriprodukter (EFT L 187, s. 8, herefter »forordning nr. 2055/93«). Ved forordningen blev der tildelt en specifik referencemængde til de producenter, som havde erhvervet en ikke-markedsføringspræmie, men som var blevet udelukket fra at komme i betragtning efter artikel 3a i forordning nr. 857/84 som følge af, at de havde modtaget en referencemængde i henhold til sidstnævnte forordnings artikel 2 eller 6.

12 En af de producenter, som havde rejst det søgsmål, der førte til underkendelse af forordning nr. 857/84 ved Mulder I-dommen, havde i mellemtiden sammen med en række andre producenter rejst erstatningssøgsmål mod Rådet og Kommissionen med påstand om erstatning af deres tab som følge af, at de ikke havde fået tildelt en referencemængde i medfør af forordningen.

13 Ved dom af 19. maj 1992 i sagerne Mulder m.fl. mod Rådet og Kommissionen (forenede sager C-104/89 og C-37/90, Sml. I, s. 3061, herefter »Mulder II-dommen«), fastslog Domstolen, at Fællesskabet var ansvarligt for de pågældende tab og opfordrede parterne til at opnå enighed om erstatningens størrelse, idet Domstolen i modsat fald senere måtte træffe afgørelse herom.

14 Det fremgår af denne dom, at enhver producent, der har været forhindret i at markedsføre mælk, alene fordi han har påtaget sig en ikke-markedsførings- eller omstillingsforpligtelse, principielt har krav på erstatning for det herved lidte tab. I samme dom afviste Domstolen dog, at Fællesskabet ifaldt noget ansvar som følge af den bestemmelse, hvorved den specifikke referencemængde var blevet begrænset til 60% af den mængde mælk, som producenten havde solgt i de seneste tolv måneder inden indgivelsen af ansøgningen om præmie, hvilken bestemmelse Domstolen havde underkendt i de ovennævnte domme i Spagl- og Pastätter-sagerne. Domstolen fastslog, at denne begrænsning ikke udgjorde en tilstrækkeligt kvalificeret krænkelse af en højere retsregel i den forstand, hvori dette udtryk anvendes i Domstolens praksis, hvorfor Fællesskabet ikke kunne ifalde noget ansvar over for producenterne.

15 På grund af det store antal berørte producenter og i betragtning af vanskelighederne ved at forhandle individuelle løsninger offentliggjorde Rådet og Kommissionen den 5. august 1992 meddelelse 92/C 198/04 (EFT C 198, s. 4, herefter »meddelelse af 5. august 1992«). Efter i meddelelsen at have redegjort for virkningerne af Mulder II-dommen tilkendegav institutionerne med henblik på at sikre dommen fuld virkning, at de agtede at vedtage nærmere regler for udbetaling af erstatning til de pågældende producenter. Indtil vedtagelsen af disse regler forpligtede institutionerne sig til over for enhver producent, der havde krav på erstatning, at give afkald på at påberåbe sig forældelsen i henhold til artikel 43 i EØF-statutten for Domstolen (herefter »statutten«). Forpligtelsen var dog betinget af, at retten til erstatning ikke var forældet på tidspunktet for offentliggørelsen af meddelelsen eller på det tidspunkt, hvor producenten havde rettet henvendelse til en af institutionerne.

16 I fortsættelse af meddelelsen af 5. august 1992 vedtog Rådet forordning (EØF) nr. 2187/93 af 22. juli 1993 om tilbud om erstatning til visse producenter af mælk og mejeriprodukter, som midlertidigt har været forhindret i at udøve deres virksomhed (EFT L 196, s. 6, herefter »forordning nr. 2187/93«).

Tvistens faktiske omstændigheder

17 Friedhelm Quiller og Johann Heusmann, som er mælkeproducenter i Tyskland, fik den 2. april 1984 i henhold til artikel 2 i forordning nr. 857/84 tildelt en række oprindelige referencemængder — dvs. mælkemængder, der er fritaget for tillægsafgiften efter artikel 5c i forordning nr. 804/68 — for de landbrugsbedrifter, som de er indehavere af i henholdsvis Lienen og Loxstedt (Tyskland). Disse referencemængder udgjorde henholdsvis 142 000 og 536 700 kg.

18 I 1978 havde sagsøgeren Friedhelm Quiller forpagtet en anden landbrugsbedrift, som tilhørte Friedrich Beckmann. Denne havde i henhold til forordning nr. 1078/77 påtaget sig en ikke-markedsføringsforpligtelse for perioden fra den 1. juni 1978 til den 31. maj 1983 og havde modtaget den præmie, som modsvarede denne forpligtelse, og som var beregnet på grundlag af en mængde på 32 642 kg mælk. Ved en erklæring af 26. oktober 1978 afgivet i henhold til artikel 6 i forordning nr. 1078/77 overtog sagsøgeren som forpagter af Beckmann's bedrift (herefter »Beckmann-bedriften«) dennes forpligtelser.

19 I 1988 arvede Quiller's hustru Beckmann-bedriften. Siden da har Quiller forvaltet bedriften i medfør af en »brugsret«.

20 I 1984 fik Quiller ikke tildelt nogen referencemængde for Beckmann-bedriften, da de forpligtelser, han havde overtaget, vedrørte det referenceår, som var blevet valgt i medfør af forordning nr. 857/84. Han blev derfor forhindret i at genoptage markedsføringen af mælk fra denne bedrift.

21 Johann Heusmann's hustru er indehaver af en mælkeproducerende bedrift i Bramel (Tyskland) (herefter »Bramel-bedriften«), som i 1980 blev drevet af hendes far, Kriegs. Denne indgik i samme år en forpligtelse til ikke-markedsføring i henhold til forordning nr. 1078/77, der udløb den 9. oktober 1985. Som modydelse til denne forpligtelse fik han udbetalt en ikke-markedsføringspræmie den 8. juli 1980, der var beregnet på grundlag af en mængde på 263 104 kg mælk.

22 Den 1. august 1980 overtog Heusmann det areal, Kriegs tidligere havde udnyttet, og indtrådte i dennes forpligtelse til ikke-markedsføring.

23 Da denne forpligtelse ophørte den 9. oktober 1985, fik Heusmann ikke tildelt nogen referencemængde for Bramel-bedriften, idet forpligtelsen omfattede det referenceår, som var valgt i medfør af forordning nr. 857/84. Han blev derfor forhindret i at genoptage markedsføringen af mælk fra denne bedrift.

24 Som følge af ovennævnte dom i Wehrs-sagen fik sagsøgerne tildelt specifikke referencemængder af de tyske myndigheder. Den 2. december 1993 fik Quiller tildelt en referencemængde på 27 746 kg mælk, mens Heusmann den 1. februar 1993 fik tildelt en referencemængde på 223 638 kg.

Retsforhandlinger

25 I en skrivelse til Kommissionen af 12. januar 1994 rejste Quiller krav om erstatning for sit tab ved, at han ikke havde kunnet levere mælk i perioden mellem den 1. april 1984 og den 29. juli 1993, dvs. tidspunktet for offentliggørelsen af forordning nr. 2055/93. Den 29. marts 1994 svarede Kommissionen ham, at den ikke var i stand til at tilbyde ham erstatning.

26 Den 24. maj 1994 anlagde Quiller den første af de foreliggende sager, som blev registreret under nr. T-195/94.

27 Ved skrivelser til Kommissionen og Rådet af 11. april 1991 rejste Heusmann og hans hustru krav om erstatning for deres tab ved, at de havde været forhindret i at

levere mælk i perioden mellem den 9. oktober 1985 og april 1991 som følge af, at de havde fået afslag på tildeling af en referencemængde for Bramel-bedriften. Ved skrivelser af 2. og 15. maj 1991, som blev modtaget den 7. og 17. maj, svarede institutionerne, at betingelserne for, at Fællesskabet kunne ifalde ansvar, ikke var opfyldt.

28 Ved skrivelse til Kommissionen af 13. januar 1994 anmodede Heusmann denne om at oplyse, om den ville give afkald på at påberåbe sig, at erstatningskravet var forældet, indtil Domstolens dom vedrørende erstatningens størrelse var offentliggjort. Hertil svarede Kommissionen den 29. marts 1994, at den ikke var i stand til at tilbyde ham erstatning.

29 Den 1. juni 1994 anlagde Heusmann den anden af de foreliggende sager, som blev registreret under nr. T-202/94.

30 Ved kendelse af 31. august 1994 forenede Retten sagerne T-195/94 og T-202/94 med henblik på den skriftlige og mundtlige forhandling samt domsafsigelsen.

31 Den skriftlige forhandling blev afsluttet i de to sager den 10. maj 1995 med indgivelse af duplik.

32 Ved skrivelse af 22. januar 1996 meddelte Heusmann Retten, at han og hans hustru ved en notarielt bekræftet kontrakt af 16. juni 1995 med virkning fra den 1. juni 1995 havde overdraget deres landbrugsbedrift til sønnen, Jan Heusmann. I medfør af denne kontrakt blev ejendomsretten til en del af de arealer, som omfattede Bramel-bedriften, overdraget til Jan Heusmann, der endvidere fik tildelt en tiårig brugsret for den øvrige del af arealerne. I medfør af samme kontrakt blev også ægtefællernes krav over for Fællesskabet overdraget til sønnen.

33 Som følge af disse omstændigheder har sagsøgeren anmodet om, at hans påstande i stævningen ændres, således at det krævede erstatningsbeløb udbetales til Jan Heusmann.

34 Ved skrivelse af 29. februar 1996 har de sagsøgte erklæret, at de ikke modsætter sig den af sagsøgeren begærede ændring af påstanden.

Parternes påstande

35 I sag T-195/94 har sagsøgeren nedlagt følgende påstande:

— De sagsøgte tilpligtes in solidum at betale sagsøgeren en erstatning på 61 573,60 DM med rente 8% fra den 19. maj 1992 for det tab, sagsøgeren har lidt i perioden mellem den 2. april 1984 og den 29. juli 1993.

— De sagsøgte tilpligtes in solidum at betale sagens omkostninger.

36 I replikken har sagsøgeren endvidere nedlagt påstand om, at de sagsøgte tilpligtes at betale udgifterne til en sagkyndig erklæring, som blev afgivet den 9. marts 1995, og som er vedlagt sagens akter.

37 I sag T-202/94 har sagsøgeren nedlagt følgende påstande:

— De sagsøgte tilpligtes in solidum at betale sagsøgeren en erstatning på 600 924 DM med rente 8% fra den 19. maj 1992 for det tab, sagsøgeren har lidt i perioden mellem den 9. oktober 1985 og den 1. februar 1993.

— De sagsøgte tilpligtes in solidum at betale sagens omkostninger.

38 I replikken har sagsøgeren endvidere nedlagt påstand om, at de sagsøgte tilpligtes at betale omkostningerne til en sagkyndig erklæring, som blev afgivet i februar 1995, og som er vedlagt replikken.

39 I sin skrivelse af 22. januar 1996 har sagsøgeren ændret sine påstande med henblik på, at betalingen af den krævede erstatning udbetales til Jan Heusmann.

40 De sagsøgte har nedlagt følgende påstande:

— Sagerne afvises, subsidiært frifindes de sagsøgte.

— Sagsøgerne tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Formaliteten i sag T-195/94

Parternes argumenter

41 De sagsøgte har gjort gældende, at sagen må afvises, da stævningen strider mod procesreglementets artikel 44, stk. 1, litra c), idet den begrænser sig til at henvise til forordning nr. 2187/93 og ikke indeholder nogen fremstilling af de relevante anbringender. Navnlig indeholder stævningen ikke nogen beregning af det hævdede tab af fortjeneste efter de kriterier, der er fastlagt i Mulder II-dommen.

42 Sagsøgeren bestrider, at sagen bør afvises som anlagt i strid med procesreglementets artikel 44. Han anfører, at stævningen indeholder en detaljeret redegørelse for det lidte tab. Herudover har sagsøgeren fremlagt en sagkyndig erklæring samt flere skrivelser og en erklæring fra Landwirtschaftskammer Westfalen-Lippe til godtgørelse af sine påstande vedrørende Beckmann-bedriften.

Rettens bemærkninger

43 Ifølge procesreglementets artikel 44, stk. 1, litra c), skal stævningen indeholde en angivelse af søgsmålets genstand og en kort fremstilling af søgsmålsgrundene.

44 Disse krav er opfyldt i denne sag. Søgsmålsgrundene fremgår klart af stævningen, og det fremgår i øvrigt, at de sagsøgte institutioner har været i stand til at tage til genmæle over for dem. Hvad særlig angår den omstændighed, at beregningen af det hævdede tab udelukkende var foretaget på grundlag af forordning nr. 2187/93, som ikke finder anvendelse i sagen, må det konstateres, at stævningen indeholder angivelser vedrørende karakteren og størrelsen af det hævdede tab og dettes forbindelse med en retsakt, der er udstedt af en fællesskabsinstitution (jf. Domstolens dom af 2.12.1971, sag 5/71, Zuckerfabrik Schöppenstedt mod Rådet, Sml. 1971, s. 275, se på s. 277-278, og Rettens dom af 18.9.1996, sag T-387/94, Asia Motor France m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 961, præmis 107). Det var endvidere berettiget, at disse angivelser blev suppleret i replikken.

45 Formalitetsindsigelsen må herefter forkastes, og sagen må fremmes til realitetsbehandling.

Spørgsmålet om erstatningskrav i henhold til EF-traktatens artikel 215 og om dette kravs eventuelle størrelse

46 Til støtte for påstandene har sagsøgerne gjort gældende, at betingelserne for, at Fællesskabet kan ifalde ansvar uden for kontraktforhold, er opfyldt. I sag T-195/94 omfatter dette erstatningsansvar ifølge sagsøgeren det tab, der er lidt i perioden mellem den 2. april 1984, dvs. datoen for ikrafttrædelsen af forordning nr. 857/84, og den 29. juli 1993, dvs. datoen for offentliggørelsen af forordning nr. 2055/93. I sag T-202/94 omfatter erstatningsansvaret sagsøgerens tab i perioden mellem den 9. oktober 1985, dvs. datoen for ophøret af forpligtelsen til ikke at markedsføre mælk fra sagsøgerens Bramel-bedrift, og den 1. februar 1993, dvs. den dato, da sagsøgeren fik tildelt en referencemængde for denne bedrift. Endvidere anfører sagsøgerne, at deres erstatningskrav ikke er forældet.

47 De sagsøgte bestrider, at Fællesskabet er ansvarligt over for sagsøgerne. De gør gældende, at et sådant eventuelt erstatningskrav under alle omstændigheder er forældet.

1. *Fællesskabets ansvar*

48 Fællesskabet kan kun ifalde ansvar uden for kontraktforhold efter traktatens artikel 215, stk. 2, for det tab, institutionerne har forvoldt, såfremt visse betingelser er opfyldt, nemlig at den adfærd, som fællesskabsinstitutionen kritiseres for at have udvist, er retsstridig, at der er indtrådt et tab, og at der er årsagsforbindelse mellem den retsstridige adfærd og det hævdede tab (Domstolens dom af 17.12.1981, forenede sager 197/80-200/80, 243/80, 245/80 og 247/80, Ludwigshafener Walzmühle m.fl. mod Rådet og Kommissionen, Sml. s. 3211, præmis 18, og Rettens dom af 13.12.1995, forenede sager T-481/93 og T-484/93, Exporteurs in Levende Varkens m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2941, præmis 80).

49 Hvad angår generelle retsakter er et erstatningsansvar for sådanne retsakter efter fast praksis (Domstolens dom i ovennævnte sag Zuckerfabrik Schöppenstedt mod Rådet, præmis 11, dom af 25.5.1978, forenede sager 83/76 og 94/76, 4/77, 15/77 og 40/77, Bayerische HNL m.fl. mod Rådet og Kommissionen, Sml. s. 1209, præmis 4, og Rettens dom af 15.4.1997, sag T-390/94, Schröder m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 501, præmis 52) betinget af, at den adfærd, Fællesskabet kritiseres for at have udvist, udgør en tilsidesættelse af en højere retsregel til beskyttelse af private. Hvis institutionen har udstedt retsakten under udøvelsen af en vid skønsbeføjelse, således som det er tilfældet inden for området for den fælles landbrugspolitik, er det desuden en betingelse, at denne tilsidesættelse er tilstrækkeligt kvalificeret, dvs. at den er åbenbar og grov (Domstolens dom i ovennævnte sag Bayerische HNL m.fl. mod Rådet og Kommissionen, præmis 6, dom af 8.12.1987, sag 50/86, Grands Moulins de Paris mod EØF, Sml. s. 4833, præmis 8, samt Mulder II-dommens præmis 12; Rettens dom af 14.9.1995, forenede sager T-480/93 og T-483/93, Antillean Rice Mills m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2305, præmis 194).

50 Det skal herefter undersøges, om disse betingelser er opfyldt i denne sag.

Tilsidesættelse af en højere retsregel

Parternes argumenter

51 Sagsøgerne har gjort gældende, at Domstolen i ovennævnte dom i Wehrs-sagen (præmis 13, 14 og 15) fastslog, at SLOM III-producenternes berettigede forventning var blevet tilsidesat. De anfører, at man ikke må forskelsbehandle en producent, som overtager en forpligtelse til ikke-markedsføring, og den person, der har påtaget sig forpligtelsen. Hvis sagsøgerne havde kunnet forudse, at de var blevet forhindret i at producere mælk, ville de ikke have overtaget ikke-markedsføringsforpligtelserne fra Beckmann og Kriegs. Ved fastsættelsen af den nedsatte pris, hvortil de overtog de omtvistede bedrifter, var der kun taget hensyn til den periode, som var omfattet af forpligtelsen til ikke-markedsføring eller omstilling.

52 Heroverfor anfører de sagsøgte, at sagsøgerne frit har overtaget de bedrifter, hvorpå der hvilede en forpligtelse til ikke-markedsføring. De kan derfor ikke på trods af Wehrs-dommen gøre gældende, at afslaget på at tildele dem en referencemængde for de nævnte bedrifter var i strid med deres berettigede forventning. Ifølge fast retspraksis kan de erhvervsdrivende, som efter tilskyndelse fra Fællesskabet har afbrudt deres produktion under en bestemt periode, ikke efter udløbet af denne periode pålægges restriktioner, der særligt berører dem på grund af den omstændighed, at de udnyttede mulighederne efter fællesskabsreglerne. Til forskel fra de første producenter, som påtog sig en forpligtelse til ikke-markedsføring, blev SLOM-III producenterne nemlig ikke tilskyndet ved nogen fællesskabsforanstaltning til at indgå en sådan forpligtelse. Under alle omstændigheder afspejler den nedsatte pris, hvortil disse producenter erhvervede deres bedrifter, den økonomiske risiko ved, at de i givet fald fik afslag på at få tildelt en referencemængde.

Rettens bemærkninger

53 Domstolen fastslog i præmis 13 og 14 i ovennævnte dom i Wehrs-sagen, at SLOM III-producenterne havde en berettiget forventning om, at de ikke blev undergivet en ordning som den, der følger af antikumulationsreglen i forordning nr. 857/84. I

dommens præmis 15 kendte Domstolen denne regel ugyldig som stridende mod princippet om beskyttelsen af den berettigede forventning. I en tidligere dom, nemlig i Mulder II-sagen (i præmis 15) havde Domstolen fastslået, at dette princip er en højere retsregel til beskyttelse af private.

54 Eftersom antikumulationsreglen er blevet anvendt på sagsøgerne — hvilket i øvrigt er ubestridt — ønsker de sagsøgte med deres argument i realiteten at få behandlet et spørgsmål, som allerede er afgjort ved Wehrs-dommen. Følgelig må argumentet afvises.

55 Hvad særlig angår de sagsøgtes argument om, at SLOM III-producenterne ikke blev tilskyndet af en fællesskabsforanstaltning til at indgå forpligtelsen til ikke-markedsføring, må det fremhæves, som Domstolen gjorde i Wehrs-dommen (præmis 13-15), at det er en krænkelse af de pågældende producenters berettigede forventning, såfremt de efter ophøret af en forpligtelse til ikke-markedsføring, der er overtaget fra en anden, pålægges restriktioner, som berører dem specielt på grund af denne forpligtelse.

56 Også de sagsøgtes argument om den angiveligt lavere pris, hvortil de overtog de bedrifter, SLOM-forpligtelserne hvilede på, må forkastes. Som anført af sagsøgerne beror denne prisnedsættelse — i overensstemmelse med, hvad der gælder under normale markedsvilkår — alene på, at der er taget hensyn til arealernes ringere værdi i den periode, hvor der hvilede en forpligtelse til ikke-markedsføring eller omstilling på dem.

57 Det må herefter fastslås, at der i denne sag er sket en tilsidesættelse af en højere retsregel.

Spørgsmålet, om tilsidesættelsen af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning er tilstrækkelig kvalificeret

58 Der foreligger en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse af en højere retsregel, når institutionerne åbenbart og groft overskrider grænserne for deres skønsmæssige beføjelser uden at henvise til, at der foreligger en overordnet offentlig interesse. Det fremgår af fast praksis, at der foreligger en sådan tilsidesættelse, når fællesskabslovgiver undlader at tage hensyn til en klart afgrænset gruppe af erhvervsdrivende, navnlig hvis den trufne foranstaltning er uforudseelig og overskrider grænserne for normale økonomiske risici (Mulder II-dommen, præmis 16 og 17; se endvidere Domstolens dom af 4.10.1979, sag 238/78, Ireks-Arkady mod Rådet og Kommissionen, Sml. s. 2955, præmis 11).

59 Det skal undersøges, om en sådan situation foreligger i denne sag.

a) Spørgsmålet om man har forsømt at tage hensyn til en klart afgrænset gruppe af erhvervsdrivende

Parternes argumenter

60 Sagsøgerne har gjort gældende, at SLOM III-producenterne er i nøjagtig samme situation som SLOM I- og SLOM II-producenterne. Ligesom de blev de ved de retsstridige forordninger udelukket fra enhver mulighed for på ny at få tildelt den mængde, deres forpligtelse til ikke-markedsføring omfattede. Desuden udgjorde de en klart defineret gruppe, idet deres navne fremgår af de kompetente myndigheders sagsakter.

61 Ved ikke at tildele SLOM III-producenterne en referencemængde har fællesskabslovgiver, uden at henvise til, at der foreligger en overordnet offentlig interesse, helt forsømt at tage hensyn til den særlige situation, som en klart afgrænset gruppe af

erhvervsdrivende befandt sig i. Fællesskabslovgiver traf ikke med vedtagelsen af forordning nr. 764/89 nogen erhvervspolitisk beslutning i forhold til SLOM III-producenterne i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i Mulder II-dommens præmis 21. I nævnte forordning tog Rådet overhovedet ikke hensyn til disse producenters interesser, der således blev behandlet på samme måde, som SLOM I- og SLOM II-producenterne var blevet behandlet ved forordning nr. 857/84 i den oprindelige affattelse.

62 Det er helt ubegrundet, at SLOM III-producenterne ikke har fået tildelt nogen referencemængde. Det generelle hensyn til stabiliteten på mælkemarkedet kan ikke, som hævdet af de sagsøgte, retfærdiggøre denne beslutning, da det kvantum mælk, de berørte producenter behøvede, ikke bragte ligevægten på markedet i fare. Den omstændighed, at sagsøgerne i medfør af artikel 2 i forordning nr. 857/84 havde fået tildelt en referencemængde for en bedrift, hvorpå der ikke hvilede nogen forpligtelse til ikke-markedsføring, og derfor ikke var fuldstændig udelukket fra at producere mælk, er herved uden betydning. Kun SLOM-bedriften bør nemlig tages i betragtning i denne forbindelse, og kriterierne i Mulder II-dommen bringes i anvendelse på den. Den omstændighed, at sagsøgerne havde produceret mælk i en anden bedrift, godtgør, at de havde til hensigt at genoptage mælkeproduktionen på SLOM-bedriften, når forpligtelsen til ikke-markedsføring var ophørt.

63 Heroverfor har de sagsøgte anført, at SLOM III-producenterne i modsætning til SLOM I-producenterne ikke udgør nogen klart afgrænset gruppe af erhvervsdrivende. SLOM I-producenterne er defineret ved, at de ikke havde leveret nogen mælk på grund af en forpligtelse, som de havde indgået, før den for dem bebyrdende forordning trådte i kraft. SLOM III-producenterne er defineret ved, at de overtog en bedrift, hvorpå der hvilede en forpligtelse til ikke-markedsføring. En sådan bedrift kunne være overtaget før eller efter forordning nr. 857/84. Sagsøgerne udgjorde derfor ikke på tidspunktet for denne forordnings vedtagelse nogen klart afgrænset gruppe af erhvervsdrivende. Som svar på anbringendet om, at SLOM III-producenterne kunne identificeres i kraft af de dokumenter, der befandt sig hos de myndigheder, som havde udbetalt præmierne for ikke-markedsføring, anfører de sagsøgte, at den omstændighed, at der findes en fortegnelse over disse producenter, ikke ændrer ved det forhold, at overtagelsen af ikke-

markedsføringsforpligtelsen de jure eller de facto kan have fundet sted efter ikrafttrædelsen af forordning nr. 857/84, og at producenterne ikke på dette tidspunkt udgjorde nogen klart afgrænset gruppe.

64 Videre anfører de sagsøgte, at man ikke ved udstedelsen af bestemmelserne i forordning nr. 764/89 forsømte at tage hensyn til SLOM III-producenterne. Disse producenter var nemlig blevet tildelt en referencemængde i henhold til artikel 2 i forordning nr. 857/84 og var derfor ikke blevet fuldstændig og varigt udelukket fra markedet, men kunne fortsætte deres produktion, selv om de ikke rådede over nogen referencemængde for SLOM-bedriften. Fællesskabet ifaldt derfor ikke noget ansvar for, at SLOM III-producenterne ikke havde fået tildelt nogen referencemængde ved forordning nr. 857/84 og nr. 764/89. I modsætning til, hvad sagsøgerne har hævdet i replikken, angik de erstatningsbetingelser, som er omhandlet i Mulder-dommen (præmis 17), kun det tilfælde, hvor de pågældende producenter fuldstændigt og varigt udelukkes fra at markedsføre mælk. Indførelsen af antikumulationsreglen har i øvrigt ikke medført, at SLOM III-producenterne blev forskelsbehandlet i forhold til SLOM I- og SLOM II-producenterne, men blot, at deres situation ikke blev forbedret.

65 I betragtning af den vanskelige situation på markedet for mælkeprodukter og af, at de SLOM III-producenter, som befandt sig i sagsøgernes situation, kunne fortsætte med at producere mælk i den bedrift, der ikke var nogen SLOM-bedrift, havde de sagsøgte ved at differentiere de to grupper ikke truffet nogen klart retsstridig beslutning under hensyn til det skøn, som tilkommer dem. Institutionerne havde taget hensyn til en overordnet offentlig interesse, da de afslog at tildele SLOM III-producenterne referencemængder. Med vedtagelsen af forordning nr. 764/89 havde institutionerne truffet et økonomisk-politisk valg bestående i, at de ikke tildelte SLOM III-producenterne nogen mængder for ikke at forstyrre ligevægten på mælkemarkedet. Med denne beslutning overskred institutionerne ikke grænserne for den skønsbeføjelse, som tilkommer dem på dette område. Da de pågældende producenter allerede havde fået tildelt en oprindelig referencemængde, befandt de sig i en særlig situation, der retfærdiggjorde, at de blev behandlet anderledes. Disse grunde fremgår klart af anden, tredje og femte betragtning til forordning nr. 764/89. Lovgiver foretog herved en afvejning af modstridende interesser og forbeholdt referencemængderne for de producenter, som endnu ikke havde fået tildelt sådanne mængder.

Rettens bemærkninger

66 SLOM III-producenterne var producenter, som ikke direkte havde påtaget sig en forpligtelse i henhold til forordning nr. 1078/77, men som havde overtaget en bedrift, hvis tidligere indehaver havde påtaget sig en sådan forpligtelse. Selv om den ordning, der gjaldt for dem efter forordning nr. 857/84, var den samme, som gjaldt for de øvrige SLOM-producenter, var deres situation kendetegnet af dette særlige forhold. På grund af det nævnte særlige forhold var disse producenter nemlig SLOM-producenter, der som følge af forordning nr. 764/89 var blevet berøvet enhver mulighed for at få tildelt en specifik referencemængde. Først da denne forordning trådte i kraft, ændrede grundlaget sig for den ordning, som blev anvendt på dem, men som producenter befandt de sig i en særlig situation, siden de havde overtaget de bedrifter, hvorpå forpligtelserne i henhold til forordning nr. 1078/77 hvilede.

67 De sagsøgtes argument om, at den formelle identifikation af den pågældende producentgruppe skal være sket forud for indførelsen af de regler, som kendes ugyldige, er ubegrundet. Ganske vist var dette tilfældet med SLOM I-producenterne, der havde påtaget sig en forpligtelse til ikke-markedsføring inden vedtagelsen af forordning nr. 857/84, som regulerede deres forhold, men den omstændighed, at der efter de successive ændringer, der blev gennemført af denne forordning, kun blev én producentgruppe tilbage — således at forstå, at de tidligere generelle regler kun gjaldt for denne producentgruppe — udelukker ikke, at den nævnte gruppe kan anerkendes at befinde sig i en særlig situation.

68 Desuden udgjorde SLOM I- og SLOM II-producenterne, som det fremgår af Mulder I- og Mulder II-dommene, som helhed en særlig producentgruppe. Da SLOM III-producenterne var kendetegnet ved, at de forblev i samme situation som de øvrige grupper indtil 1993, udgør de ligesom dem en særlig gruppe, der i strid med en højere retsregel ikke fik tildelt nogen referencemængde (jf. ovenfor, præmis 53).

69 Endelig må man forkaste de sagsøgtes argument om, at SLOM III-producenterne ikke blev helt udelukket fra markedet, da de fortsat kunne producere mælk på

deres oprindelige bedrift. Da dette argument er baseret på, at SLOM III-producenterne ikke blev fuldstændig udelukket fra at markedsføre mælk, burde institutionerne have taget hensyn til forholdet mellem referencemængden for den oprindelige bedrift og for SLOM-bedriften. Da de sagsøgte imidlertid har forsømt at tage hensyn til dette forhold ved vurderingen af de enkelte SLOM-producenter, har de over for de nævnte producenter foretaget en vilkårlig og forskellig fordeling af den byrde, som beror på, at »det er strengt nødvendigt ikke at gribe ind i den skrøbelige stabilitet, der for tiden er opnået på markedet for mælk og mejeriprodukter« (femte betragtning til forordning nr. 764/89). Det økonomiske offer, som angiveligt var nødvendigt for at tilgodese denne offentlige interesse, blev derfor objektivt ulige fordelt. Hermed har institutionerne overskredet deres skønsbeføjelse.

b) Spørgsmålet, om den trufne foranstaltning var uforudseelig, og om den overskrider grænserne for normale økonomiske risici

Parternes argumenter

70 Sagsøgerne anfører, at de økonomiske ofre, som de er blevet pålagt ved at være berøvet en referencemængde, overskrider de grænser, der er lovlige efter retspraksis, navnlig Mulder II-dommen. I betragtning af de referencemængder, de fik tildelt efter afsigelsen af ovennævnte dom i sagen Wehrs (jf. præmis 11), var det et betydeligt tab, sagsøgerne led i årene 1984-1993. De grunde, som i Mulder II-dommen førte Domstolen til at afvise, at Fællesskabet ifaldt noget erstatningsansvar, fordi de specifikke referencemængder ved forordning nr. 764/89 var blevet begrænset til 60%, har derfor ikke gyldighed i den foreliggende sag.

71 Sagsøgeren i sag T-195/94 anfører, at den specifikke referencemængde, han fik tildelt i 1993 i henhold til SLOM III-ordningen, udgjorde 23,94% af den oprindelige referencemængde (jf. ovenfor, præmis 18). Hvis man beregner det erstatningskrav, som er rejst i denne sag, på grundlag af Mulder II-dommen, udgør procentsatsen 26,3.

72 I sag T-202/94 anfører sagsøgeren, at den specifikke referencemængde, han burde være blevet tildelt på grundlag af SLOM III-ordningen, beregnet efter kriterierne i Mulder II-dommen, udgjorde 31,4% af den oprindelige referencemængde (jf. ovenfor, præmis 21). I replikken anfører sagsøgeren, at den specifikke referencemængde, han faktisk fik tildelt, udgjorde 41,67%, men at denne procentsats må forhøjes til 45,55 eller 49% af den oprindelige referencemængde, hvis man tager hensyn til de indskrænkninger i referencemængden, som er foretaget ved de herom udstedte regler.

73 Efter de sagsøgtes opfattelse var den omstændighed, at sagsøgerne blev forhindret i at genoptage produktionen, ikke uforudseelig, navnlig ikke i sag T-195/94, hvor sagsøgeren erhvervede sin brugsret efter vedtagelsen af forordning nr. 857/84. Den omstændighed, at det var udelukket at genoptage produktionen, overskred heller ikke grænserne for de økonomiske risici, som normalt er forbundet med udøvelse af den pågældende form for virksomhed. Den referencemængde, sagsøgerne blev berøvet, udgjorde mindre end 40% af den specifikke referencemængde, sagsøgerne oprindelig fik tildelt. I Mulder II-dommen fastslog Domstolen, at Fællesskabet ikke ifaldt ansvar for en nedsættelse af SLOM-referencemængden med mindre end 40%. Disse producenters situation svarer nemlig til den, som forelå i Mulder II-dommen, hvori Domstolen udelukkede, at Fællesskabet kunne ifalde ansvar for 60%-reglen i artikel 3a, stk. 2, i forordning nr. 857/84, som ændret ved forordning nr. 764/89.

Rettens bemærkninger

74 Ligesom alle andre SLOM III-producenter blev sagsøgerne i deres SLOM-bedrifter fuldstændig afskåret fra at markedsføre mælk fra det tidspunkt, da forpligtelsen i henhold til forordning nr. 1078/77 ophørte, og det tidspunkt, da de som følge af ovennævnte dom i Wehrs-sagen fik tildelt en specifik referencemængde. Da de blev nægtet en referencemængde henholdsvis i april 1984 og oktober 1985 og først fik tildelt en referencemængde henholdsvis i december og februar 1993, fremgår det klart, at sagsøgerne blev pålagt et betydeligt offer.

75 I modsætning til, hvad de sagsøgte har hævdet, var dette offer ingenlunde forudseeligt, og det lå ikke inden for grænserne af de risici, som normalt er forbundet med den pågældende form for virksomhed.

76 Hvad angår tabets uforudseelighed bemærkes, at sagsøgerne, som var SLOM III-producenter, var i samme situation som SLOM II-producenterne, da de hvad angår den bedrift, hvorpå forpligtelsen til ikke-markedsføring hvilede, blev fuldstændig og varigt udelukket fra at få tildelt en referencemængde som følge af forordning nr. 857/84 (jf. Mulder II-dommen, præmis 17). Som Domstolen tidligere har fastslået, blev SLOM I- og SLOM III-producenterne pålagt en begrænsning, som berørte dem særligt på grund af denne forpligtelse (jf. Mulder I-dommen, præmis 24, og Wehrs-dommen, præmis 13).

77 Det gælder også, selv om retsgrundlaget for den virksomhed, sagsøgerne udøvede på SLOM-bedriften, ændrede sig efter tidspunktet for ikrafttrædelsen af forordning nr. 764/89. Da producenterne var indtrådt i forpligtelserne til ikke-markedsføring før dette tidspunkt, havde de en berettiget forventning om, at de kunne genoptage markedsføringen, når disse forpligtelser var ophørt (jf. Wehrs-dommen, præmis 13).

78 Hvad angår spørgsmålet, om grænserne for normale økonomiske risici var overskredet, bemærkes, at Domstolen i Mulder II-dommen (præmis 17) fastslog, at Fællesskabet ifaldt ansvar, fordi der ikke var truffet foranstaltninger med henblik på at tildele SLOM I-producenterne referencemængder, således at de blev fuldstændig afskåret fra at producere mælk. Derimod fandt Domstolen ikke, at det var ansvarspådragende, at referencemængden til SLOM II-producenterne blev begrænset til 60% af den mængde, der normalt tilkom producenterne.

79 Som tidligere anført (jf. ovenfor, præmis 76) svarer sagsøgernes situation til SLOM I-producenternes, da de blev fuldstændig afskåret fra at producere mælk på det areal, hvorpå den forpligtelse, de havde overtaget, hvilede.

80 Desuden adskiller sagsøgernes situation sig på flere punkter fra SLOM II-producenterne i modsætning til, hvad de sagsøgte har hævdet.

81 Det bemærkes i den forbindelse, at hele det tab, som er omhandlet i Mulder II-dommen, var indtruffet på det tidspunkt, da Domstolen traf afgørelse om erstatningskravet. Det var nemlig blevet udelukket at markedsføre mælk på alle SLOM-bedrifterne fra tidspunktet for ikrafttrædelsen af forordning nr. 857/84 — i dennes oprindelige affattelse — og tidspunktet for ikrafttrædelsen af forordning nr. 764/89 (jf. ovenfor, præmis 5). Mellem det sidstnævnte tidspunkt og tidspunktet for ikrafttrædelsen af forordning nr. 1639/91 blev SLOM I- og II-producenternes markedsføring af deres produkter begrænset til 60% af den oprindelige referencemængde (jf. ovenfor, præmis 6). De modtog først en fuldstændig referencemængde ved forordning nr. 1639/91 (jf. ovenfor, præmis 8).

82 Ved Mulder II-dommen afviste Domstolen derfor alene, at Fællesskabet ifaldt ansvar ved i en midlertidig periode (ca. to år) at have foretaget en begrænsning (til 60%) af den mængde mælk, som var leveret eller solgt i de seneste tolv måneder, før forpligtelsen til ikke-markedsføring eller omstilling blev indgået. De pågældende producenter var derfor højest berøvet en referencemængde helt eller delvis i syv år, nemlig fra det tidspunkt, da de første forpligtelser i henhold til forordning nr. 1078/77 ophørte, eller fra det tidspunkt da forordning nr. 857/84 blev vedtaget, og indtil ikrafttrædelsen af forordning nr. 1639/91. For SLOM I- og SLOM II-producenterne varede den fuldstændige udelukkelse fra markedsføringen således højst fem år, og Domstolen fastslog, at Fællesskabet ifaldt ansvar herfor.

83 I den foreliggende sag blev sagsøgerne ligesom alle de øvrige SLOM III-producenter fuldstændig berøvet en referencemængde, de havde krav på (jf. Wehrs-

dommen). Tabet som følge heraf strakte sig over en periode mellem det tidspunkt, da forordning nr. 857/84 blev bragt i anvendelse på dem, og det tidspunkt, da de fik tildelt en referencemængde, hvilket først skete efter afsigelsen af Wehrs-dommen den 3. december 1992.

84 Under disse omstændigheder er karakteren og varigheden af det tab af en referencemængde, som sagsøgerne måtte tåle, forhold, der klart adskiller dem fra den situation, hvori de producenter, som ifølge Mulder II-dommen ikke havde noget krav på erstatning fra Fællesskabet, befandt sig.

85 Denne nægtelse af at tildele dem en referencemængde overskrider grænserne for de risici, som normalt er forbundet med den pågældende form for virksomhed, og er af en sådan karakter, at den medfører et erstatningsansvar for Fællesskabet uden for kontraktforhold.

Spørgsmålet, om der er indtrådt et tab, og om der er årsagsforbindelse

86 Sagsøgerne anfører, at de i deres egenskab af producenter er blevet nægtet en referencemængde, hvorved de har lidt et tab. De sagsøgte bestrider, at der er indtrådt noget tab, da sagsøgerne ikke er producenter og derfor ikke kunne gøre krav på tildeling af en referencemængde.

Parternes argumenter

87 Efter sagsøgernes opfattelse fremgår det af de dokumenter af henholdsvis 19. juli 1991 og 21. februar 1995, som er udfærdiget af Landwirtschaftskammer Westfalen-Lippe og Hannover, at sagsøgerne har lidt et tab, da de fortsat drev SLOM-bedrifterne, efter at de havde overtaget de hertil knyttede ikke-markedsføringsforpligtelser. Det var udelukkende på grund af den retlige

usikkerhed om situationen, at sagsøgeren i sag T-202/94 indgav ansøgning om en referencemængde sammen med sin hustru.

88 I modsætning til, hvad de sagsøgte har hævdet, er det ifølge sagsøgerne uden betydning, at der blev ansøgt om en specifik referencemængde for en bedrift, hvorpå der ikke hvilede nogen forpligtelse til ikke-markedsføring. Efter Domstolens praksis er det tilstrækkeligt for på ny eller endeligt at tildele en referencemængde, at sagsøgeren producerer denne mængde i sin bedrift, og at han fortsætter inden for rammerne af denne, i det mindste delvis, med at drive den bedrift, hvorpå der hviler en forpligtelse til ikke-markedsføring (dom af 3.12.1992, sag C-86/90, O'Brien, Sml. I, s. 6251). I øvrigt kan en bedrift ifølge artikel 9, litra d), i Rådets forordning (EØF) nr. 3950/92 af 28. december 1992 om en tillægsafgift på mælk og mejeriprodukter (EFT L 405, s. 1, herefter »forordning nr. 3950/92«) indeholde flere særskilte landbrugsenheder. Sagsøgeren i sag T-202/94 havde til hensigt at udnytte den gamle SLOM-bedrift til at producere mælk, når ikke-markedsføringsperioden var udløbet. Det fremgår af den sagkyndige erklæring, som er vedlagt replikken, at sagsøgeren også faktisk gjorde dette efter at have fået tildelt en specifik referencemængde.

89 De sagsøgte institutioner anfører, at sagsøgerne ikke har lidt noget tab uanset indførelsen af antikumulationsreglen i forordning nr. 764/89. De havde ikke noget krav på tildeling af en referencemængde, da de ikke var producenter i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 3a, stk. 1, i forordning nr. 857/84, og da de ikke har fremlagt noget bevis for, at de var producenter.

90 I sag T-195/94 var det sagsøgerens hustru, som var arving til SLOM-bedriften, der var producent. Sagsøgeren kan ikke støtte sin opfattelse på erklæringen fra Landwirtschaftskammer Westfalen-Lippe af 19. juli 1991, da denne blot er en gentagelse af sagsøgerens erklæringer. Heller ikke henvisningen til definitionen af begrebet bedrift i forordning nr. 3950/92 kan være afgørende. Dette begreb er baseret på en opfattelse vedrørende ledelsen af driften af en samling af produktionsenheder. I den foreliggende sag er problemet, om sagsøgeren faktisk ledede SLOM-bedriften.

91 I sag T-202/94 fremgår det af erklæringen fra Landwirtschaftskammer Hannover af 25. januar 1990, at det var sagsøgerens hustru, som indgav ansøgningen om tildeling af en referencemængde. Hustruen var derfor producent i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 3a, stk. 1, i forordning nr. 857/84. Erklæringen fra Landwirtschaftskammer Hannover af 21. februar 1995, som fastslår, at sagsøgeren var producent, fjerner ikke al tvivl om dette spørgsmål.

92 Under alle omstændigheder havde sagsøgerne ikke, uanset antikumulationsreglen i artikel 3a, stk. 1, i forordning nr. 857/84, ret til de specifikke referencemængder, de havde ansøgt de tyske myndigheder om, da det fremgår af deres ansøgninger, at de ville producere disse mængder på deres oprindelige bedrifter og ikke på dem, de havde overtaget. Ifølge de gældende regler [forordningens artikel 3a, stk. 1, første led, litra b)], havde de producenter, som godtgjorde, at de var i stand til at fremstille mælk på deres bedrift, ret til en specifik referencemængde. Dette bekræftes af dommen af 22. oktober 1991 i von Deetzen-sagen (sag C-44/89, Sml. I, s. 5119, præmis 21), hvori Domstolen fastslog, at den omstændighed, at producenterne blev afskåret fra at markedsføre referencemængderne, ikke krænkede deres berettigede forventning. Ved at producere den pågældende mængde på en anden bedrift end den, hvorpå der hvilede en forpligtelse til ikke-markedsføring, havde de forsøgt at overføre denne mængde.

93 Sagsøgernes henvisning til ovennævnte dom i O'Brien-sagen er irrelevant. Denne dom henviser til artikel 3a, stk. 3, i forordning nr. 857/84 og ikke til stk. 1. Det fastslås i dommen, at en producent alene kan gøre krav på en specifik referencemængde, såfremt han fortsat leder den bedrift, hvorpå der har hvilet en forpligtelse til ikke-markedsføring. I den foreliggende sag er spørgsmålet, om sagsøgerne virkelig ledede SLOM-bedriften, og om der forelå en ledelse af driften i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i forordning nr. 857/84, når bedriften ikke længere anvendes til mælkeproduktion.

94 De sagsøgte bestrider, at der foreligger årsagsforbindelse, og har gjort gældende i duplikken, at sagsøgeren i sag T-195/94 kunne have fået tildelt en oprindelig

referencemængde, såfremt han havde genoptaget mælkeleverancerne fra 1983, efter at forpligtelsen til ikke-markedsføring var ophørt. Det var nemlig muligt såvel efter artikel 6, stk. 2, i forordning nr. 1371/84 som efter de gældende tyske regler at tildele disse producenter en referencemængde beregnet på grundlag af deres faktiske leverancer. Det var derfor sagsøgerens egen skyld, at han ikke erhvervede en sådan referencemængde, og der er ingen årsagsforbindelse mellem de lidte tab og forordning nr. 857/84.

Rettens bemærkninger

95 Friedhelm Quiller og Johann Heusmann fik tildelt en referencemængde af de kompetente nationale myndigheder henholdsvis den 23. december og den 1. februar 1993, en såkaldt »SLOM III«-referencemængde. Ifølge artikel 1 i forordning nr. 2055/93 skulle de mælkeproducenter, som tidligere havde fået afslag herpå, tildeles en sådan referencemængde. Følgelig var sagsøgerne for de nationale kompetente myndigheder på daværende tidspunkt producenter i de pågældende landbrugsbedrifter i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i Fællesskabets bestemmelser, og var derved i kraft af forordning nr. 857/84 blevet afskåret fra at markedsføre mælk. Dette bekræftes af erklæringerne fra Landwirtschaftskammer Hannover og Westfalen-Lippe af 25. januar 1990 og 19. juli 1991.

96 Hvad angår de sagsøgtes argument om, at sagsøgerne selv er skyld i deres tab, da de havde ansøgt om referencemængder for deres oprindelige bedrifter og ikke for SLOM-bedrifterne, bemærkes, at det fremgår af artikel 3a, stk. 1, i forordning nr. 857/84, som ændret ved forordning nr. 764/89, at betingelserne vedrørende de konkrete omstændigheder i forbindelse med fremstillingen af den specifikke referencemængde — og navnlig betingelsen i litra b) — forudsætter, at den pågældende producent faktisk havde fået tildelt en sådan mængde. Disse betingelser gælder altså kun, såfremt producenten kan rejse krav om tildeling af en specifik referencemængde, hvorom de nærmere regler er indeholdt i stk. 1, første og andet led. Sagsøgerne var imidlertid udelukket fra at få tildelt en sådan mængde på grund af antikumulationsreglen i stk. 1, andet led, fordi de allerede havde modtaget en referencemængde for deres egne bedrifter.

97 Hvad angår de sagsøgtes argument i sag T-195/94 om, at der ikke er nogen årsagsforbindelse mellem tabet og Fællesskabets handlemåde, bemærkes, at forordning nr. 1371/84 først trådte i kraft den 18. maj 1984. Da den forpligtelse, som hvilede på sagsøgerens areal, udløb den 31. maj 1983, kunne sagsøgeren ikke på dette tidspunkt vide, at han ved en genoptagelse af produktionen kunne opnå en referencemængde. Først da forordning nr. 1371/84 trådte i kraft, havde han mulighed for at blive klar over dette. Den fortolkning, som institutionerne anlægger, går altså ud på at knytte visse følger til sagsøgerens beslutning om ikke at genoptage produktionen i 1983, som på daværende tidspunkt var uforudseelige. Følgelig må det nævnte argument forkastes, ligesom der ikke er grundlag for at drage årsagsforbindelsen i tvivl i denne sag.

98 Det fremgår af disse betragtninger under ét, at Fællesskabet må kendes ansvarlig for det af sagsøgerne lidte tab.

2. *Forældelsen*

99 Det må herefter undersøges, om og i hvilket omfang sagsøgernes krav er forældet.

Parternes argumenter

100 Sagsøgerne anfører, at forældelsesfristen hverken kan regnes fra det tidspunkt, da ikke-markedsføringsforpligtelsen ophørte, eller fra den dato, da forordning nr. 857/84, som er årsagen til sagsøgernes tab, trådte i kraft, hvilket skete den 2. april 1984.

101 Sagsøgerne erkender ganske vist, at forordning nr. 857/84 påførte samtlige SLOM-producenter et tab, og at forordning nr. 764/89 yderligere forringede SLOM III-producenternes situation, men gør gældende, at betingelserne i statuttens artikel 43 først var opfyldt på det tidspunkt, da Domstolen havde afsagt den nævnte dom i Wehrs-sagen, hvorved forordning nr. 764/89 blev kendt ugyldig. Det må nemlig anses for en betingelse, at den berørte bliver bekendt med, at den skadegørende handling — som i dette tilfælde er en retsforskrift — er ulovlig. Man kan således ikke kræve af en borger, at han rejser erstatningssøgsmål straks efter, at den ulovlige forordning er blevet vedtaget. Når sagsøgerne ikke rejste krav om erstatning, er forklaringen, at retsstillingen var usikker, at der var formodning for, at forordning nr. 857/84 var gyldig, og navnlig, at det var nødvendigt for sagsøgerne at få tildelt en specifik referencemængde. Sagsøgeren i sag T-202/94 erkender dog, at han kunne have anlagt sag, så snart den forpligtelse, der hvilede på hans SLOM-bedrift, ophørte.

102 Vedrørende afbrydelsen af forældelsesfristen anfører sagsøgerne, at SLOM III-producenterne ikke bør behandles anderledes end SLOM I- og SLOM II-producenterne. Følgelig bør ordningen efter artikel 8 i forordning nr. 2187/93 også bringes i anvendelse på dem, ligesom det gælder for de øvrige producenter. I øvrigt bør også meddelelsen af 5. august 1992, hvorved institutionerne afbrød forældelsen, gælde for SLOM III-producenterne, således at forstå, at den afskærer de sagsøgte fra at gøre gældende, at sagsøgernes krav var forældet. På tidspunktet for udsendelsen af denne meddelelse var deres krav nemlig endnu ikke forældet, da den skadegørende handling var forordning nr. 764/89. Selv om forældelsesfristen antages at være begyndt ved udløbet af perioden for ikke-markedsføringen, begyndte de perioder, for hvilke der ikke var indtrådt forældelse, den 5. august 1987, nemlig fem år før den 5. august 1992, på hvilken dato forældelsen blev afbrudt.

103 Sagsøgeren i sag T-195/94 anfører, at han under alle omstændigheder afbrød forældelsen ved den skrivelse, han tilsendte institutionerne den 12. januar 1994, og som Kommissionen besvarede den 29. marts 1994 med sit afslag på at erstatte det lidte tab. Som det kræves efter statuttens artikel 43, blev sagen anlagt inden to måneder efter modtagelsen af afslaget. På dette tidspunkt var det erstatningskrav, der havde grundlag i forordning nr. 764/89, endnu ikke forældet.

104 Også sagsøgeren i sag T-202/94 anfører, at forældelsesfristen for hans vedkommende blev afbrudt ved hans skrivelse til institutionerne af 11. april 1991. Det er ikke noget krav efter statuttens artikel 43, at der anlægges sag straks efter afsendelsen af en sådan skrivelse. I hvert fald afstod Kommissionen og Rådet i deres besvarelser af 2. og 15. maj 1991 udtrykkeligt fra at påberåbe sig forældelse, og sagsøgeren handlede i tillid hertil. Virkningerne af dette afkald blev ikke ophævet ved forordning nr. 2187/93, som ikke var rettet umiddelbart og individuelt til sagsøgeren, og som det følgelig ikke var muligt at anfægte ved et søgsmål. I øvrigt forespurgte sagsøgeren institutionerne ved skrivelse af 13. januar 1994, om de opretholdt afkaldet. Kun Kommissionen svarede herpå ved sin skrivelse af 29. marts 1994, hvori den afslog at yde erstatning til SLOM III-producenterne. Da denne sidste skrivelse må anses for et afslag, blev sagen anlagt inden tomånedersfristen i statuttens artikel 43.

105 De sagsøgte anfører, at sagsøgernes krav er forældet, og at sagerne følgelig må afvises fra realitetsbehandling. De henviser til, at forældelsesfristen efter Domstolens praksis og statuttens artikel 43 først løber fra det tidspunkt, da alle de betingelser, som er en forudsætning for erstatningspligten, er opfyldt, og da de skadegørende følger af handlingen har vist sig, hvilket bl.a. er tilfældet, når den skadegørende handling er en generel retsakt (domme af 27.1.1982, forenede sager 256/80, 257/80, 265/80, 267/80 og 5/81, Birra Wührer m.fl. mod Rådet og Kommissionen, Sml. s. 85, præmis 10, herefter »Birra Wührer-dommen«, og sag 51/81, De Franceschi mod Rådet og Kommissionen, Sml. s. 117, præmis 10, herefter »De Franceschi-dommen«).

106 I det foreliggende tilfælde løb forældelsesfristen i sag T-195/94 fra den 2. april 1984, dvs. datoen for ikrafttrædelsen af forordning nr. 857/84, og i sag T-202/94 fra den 9. oktober 1985, dvs. datoen for udløbet af ikke-markedsføringsperioden. På disse datoer var betingelserne i artikel 215 nemlig opfyldt, da Fællesskabet ifaldt ansvar som følge af en generel retsakt, in casu forordning nr. 857/84 i dennes første affattelse, da forordningen var blevet kendt ugyldig i Mulder I-dommen, og da den udgjorde en kvalificeret tilsidesættelse af et overordnet princip, nemlig princippet om beskyttelse af den berettigede forventning.

107 Sagsøgernes angivelige tab beror på, at de ikke kunne opnå referencemængder for de SLOM-bedrifter, de havde overtaget. Ifølge de sagsøgte blev denne retsstilling ikke ændret til skade for sagsøgerne hverken som følge af den omstændighed, at de havde overtaget de nævnte bedrifter, eller som følge af forordning nr. 764/89, hvorved artikel 3a blev indsat i forordning nr. 857/84. Så snart forordning nr. 857/84 var trådt i kraft, havde sagsøgerne nemlig mulighed for at få fastslået forordningens ulovlighed. Den omstændighed, at der er formodning for en forordnings lovlighed, hindrer ikke de erhvervsdrivende i at søge udvirket, at forordningen kendes ugyldig (dom af 13.2.1979, sag 101/78, Granaria, Sml. s. 623, præmis 5). Det var det, sagsøgerne i Mulder I- og Wehrs-sagerne gjorde, som i modsætning til sagsøgerne i de foreliggende sager ikke søgte at undgå de risici, der var forbundet med et sagsanlæg.

108 De sagsøgte bestrider endvidere sagsøgernes påstand om, at forældelsesfristen begyndte at løbe på et senere tidspunkt end henholdsvis den 2. april 1984 og den 9. oktober 1985 (jf. ovenfor, præmis 106). For det første kan begyndelsesdatoen for denne periode ikke være den 28. april 1988, dvs. den dag, da Domstolen afsagde dom i Mulder I-sagen og delvis kendte forordning nr. 857/84 ugyldig. Ifølge Domstolens praksis skal skadelidte have fået eller kunne have fået kendskab til den skadegørende handling og ikke til dens ulovlighed, for at forældelsesfristen kan begynde at løbe (dom af 7.11.1985, sag 145/83, Adams mod Kommissionen, Sml. s. 3539, præmis 50). For det andet kan forordning nr. 764/89, hvorved antikumulationsreglen blev indført, og som placerede SLOM III-producenterne i en særskilt kategori, ikke være afgørende for, hvornår forældelsesfristen blev påbegyndt. Denne forordning forringede ikke sagsøgernes situation i forhold til den, som bestod inden vedtagelsen af forordning nr. 857/84 — i dens oprindelse affattelse — da denne forordning allerede fra sit ikrafttrædelsestidspunkt udelukkede, at der kunne tildeles referencemængder til sagsøgernes SLOM-bedrifter. For det tredje påbegyndtes forældelsesfristen heller ikke den 3. december 1992, dvs. datoen for afsigelsen af Wehrs-dommen, da den for sagsøgerne skadegørende handling var den ordning, som blev indført ved forordning nr. 857/84 og nr. 764/89, og ikke dommen om, at disse forordninger var ugyldige.

109 De sagsøgte bestrider endvidere, at forældelsesfristen for sagsøgernes vedkommende blev fornyet hver dag. Selv om dette bestemmes i artikel 8 i forordning nr. 2187/93, behøver denne løsning ikke nødvendigvis lægges til grund for fortolkningen af statuttens artikel 43.

110 De sagsøgte anfører endvidere, at meddelelsen af 5. august 1992 ikke er til hinder for en formalitetsindsigelse under henvisning til, at erstatningskravet er forældet. Det præciseres i meddelelsens punkt 2, at forpligtelsen til ikke at påberåbe sig forældelse kun gjaldt, for så vidt retten til godtgørelse ikke var forældet på datoen for meddelelsens offentliggørelse. Under alle omstændigheder vedrørte meddelelsen kun SLOM I- og SLOM II-producenterne, således som det dels fremgår af henvisningen til afgørelsen i Mulder II-sagen — der kun vedrørte disse producentgrupper — dels ordlyden af meddelelsens punkt 1, som angår de producenter, der ikke havde opnået nogen referencemængde som følge af, at de havde deltaget i den ordning, der blev indført ved forordning nr. 1078/77.

111 Vedrørende forældelsens afbrydelse anfører de sagsøgte i sag T-195/94, at forældelsen ikke blev afbrudt ved sagsøgerens skrivelse til Kommissionen af 12. januar 1994, da sagen ikke blev anlagt inden tomånedersfristen i statuttens artikel 43, tredje punktum. Denne frist begyndte ikke at løbe fra tidspunktet for Kommissionens besvarelse af den skrivelse, hvori sagsøgeren havde rejst sit krav, men fra datoen for modtagelsen af skrivelsen. Da sagen blev anlagt efter udløbet af denne frist, afbrød skrivelsen af 12. januar 1994 ikke forældelsen.

112 I sag T-202/94 anfører de sagsøgte endvidere, at sagsøgerens skrivelse af 11. april 1991 ikke afbrød forældelsen, da sagen ikke blev anlagt inden fristen i statuttens artikel 43. Kommissionen og Rådet gav i deres svarskrivelser af 2. og 15. maj 1991 alene afkald på at påberåbe sig forældelse, for så vidt de pågældende krav endnu ikke allerede var forældet. Da fristen begyndte at løbe den 9. oktober 1985 (jf. ovenfor, præmis 106), indtraf forældelsen den 9. oktober 1990, dvs. før sagsøgeren sendte skrivelsen. Desuden ophørte afkaldet på at påberåbe sig forældelsen tre måneder efter Mulder II-dommen, som blev afsagt den 19. maj 1992, og sagsøgeren anlagde ikke sag inden for denne periode. I den forbindelse finder de sagsøgte det absurd, når sagsøgeren gør gældende, at afkaldet gjaldt indtil offentliggørelsen af den dom, der skulle afsiges vedrørende fastsættelsen af erstatningsbeløbene som følge af Mulder II-dommen. Ved nævnte dom blev alle de vigtige spørgsmål vedrørende erstatningsansvaret nemlig afgjort, og dette var det eneste afgørende for alle de berørte parter.

113 Sammenfattende er det de sagsøgtes opfattelse, at forældelsesfristen begyndte at løbe henholdsvis den 2. april 1984 og den 9. oktober 1985, hvorfor sagsøgernes krav blev forældet henholdsvis den 2. april 1989 og den 9. oktober 1990. I hvert fald ramte forældelsen i sag T-195/94 alle de krav, som var opstået før den 24. maj 1989, dvs. den dato, der lå fem år tidligere end den 24. maj 1994, datoen for sagens anlæg. I sag T-202/94 indtraf der forældelse af de af sagsøgerens krav, som var opstået før den 1. juni 1989, dvs. som lå mere end fem år forud for sagens anlæg.

Rettens bemærkninger

114 Forældelsesfristen i henhold til statuttens artikel 43 kan ikke begynde at løbe, før alle de betingelser, som er en forudsætning for erstatningspligten, er opfyldt, og i tilfælde, hvor erstatningsansvaret skyldes en generel retsakt, navnlig ikke før retsaktens skadegørende følger har vist sig (præmis 10 i dommene Birra Wührer og De Franceschi; Rettens dom af 16.4.1997, sag T-20/94, Hartmann mod Rådet og Kommissionen, Sml. II, s. 595, præmis 107).

115 For at kunne fastslå, om sagsøgernes krav er forældet, skal det først afgøres, hvornår skaden er indtrådt, og dernæst, hvornår forældelsen i givet fald er blevet afbrudt.

116 I den foreliggende sag er der indtrådt en skade fra den dag, da sagsøgerne efter ophøret af de forpligtelser til ikke-markedsføring, som de havde overtaget, kunne have leveret mælk fra deres SLOM-bedrifter, hvis ikke de i medfør af forordning nr. 857/84 havde fået afslag på at få tildelt en referencemængde.

117 I den forbindelse må Retten forkaste sagsøgernes argument om, at forældelsesfristen først kunne begynde at løbe efter ikrafttrædelsen af forordning nr. 764/89, hvorved forordning nr. 857/84 blev ændret, og hvorved antikumulationsreglen blev indført. Selv om det først var vedtagelsen af denne regel, der medførte, at den omhandlede producentgruppe kom til at udgøre en særskilt kategori (jf. ovenfor, præmis 66), beroede dette alene på, at der var indført en ny ordning for de SLOM-producenter, som fra dette tidspunkt kunne få tildelt en specifik referencemængde. SLOM III-producenternes situation forblev imidlertid uændret i den forstand, at den nye regel blot medførte, at disse producenter, selv om de var omfattet af den i forordning nr. 857/84 indsatte artikel 3a, fortsat var omfattet af den tidligere ordning, som udelukkede muligheden for markedsføring.

118 I den foreliggende sag er det ubestridt, at sagsøgerne led tab ved anvendelsen af forordning nr. 857/84, i den oprindelse affattelse, og fortsat led tab, efter at artikel 3a var blevet indsat i denne forordning ved forordning nr. 764/89. Følgelig var den for sagsøgerne skadegørende handling forordning nr. 857/84. Da forordning nr. 764/89 var uden forbindelse med tabet, har den ingen betydning for spørgsmålet om forældelsesfristens omfang.

119 Følgelig led sagsøgerne et tab på det tidspunkt, da forordning nr. 857/84 blev anvendt på dem, hvilket i øvrigt bekræftes af det tidspunkt, hvorfra de rejste krav om erstatning (jf. ovenfor, præmis 35 og 37). I sag T-195/94 er dette tidspunkt datoen for forordningens ikrafttræden den 2. april 1984, da sagsøgeren i nævnte sag først på det tidspunkt blev nægtet en referencemængde, selv om forpligtelsen til ikke-markedsføring var udløbet på et tidligere tidspunkt. I sag T-202/94 er dette tidspunkt den 9. oktober 1985, nemlig dagen efter udløbet af den forpligtelse til ikke-markedsføring, som sagsøgeren havde overtaget.

120 Det må herefter undersøges, om de betingelser, der er en forudsætning for, at Fællesskabet ifalder erstatningspligt — og som er afgørende for, hvornår forældelsesfristen begynder at løbe — var opfyldt på det tidspunkt, da tabet opstod, i

overensstemmelse med, hvad der er fastslået i Birra Wührer- og De Franceschi-dommene, og med, hvad de sagsøgte har gjort gældende, eller om disse betingelser først, som hævdet af sagsøgerne, var opfyldt på datoerne for afsigelsen af Mulder I- eller Wehrs-dommen, der fastslog, at forordning nr. 857/84 var ugyldig henholdsvis i sin oprindelse affattelse og i den ved forordning nr. 764/89 ændrede affattelse.

121 Sagsøgernes argument går nærmere ud på, at en af betingelserne for Fællesskabets erstatningsansvar — hvilken betingelse i overensstemmelse med Birra Wührer- og De Franceschi-dommene skal være opfyldt for, at forældelsesfristen begynder at løbe — er, at den pågældende har fået kendskab til, at den skadegørende handling er retsstridig. Ifølge sagsøgerne kan fristen i statuttens artikel 43 altså ikke begynde at løbe, før den skadegørende handlings retsstridighed er fastslået.

122 Herom bemærkes, at som følge af erstatningssøgsmålets selvstændige karakter i forhold til annullationssøgsmålet (ovennævnte dom i sagen Zuckerfabrik Schöppenstedt mod Rådet og Domstolens kendelse af 21.6.1993, sag C-257/93, Van Parijs m.fl. mod Rådet og Kommissionen, Sml. I, s. 3335, præmis 14 og 15) er det ingen betingelse for at anlægge sag i henhold til traktatens artikel 215, at der samtidig hermed eller forud herfor rejses et annullationssøgsmål, eller at der er afsagt dom om handlingens retsstridighed, hvilket giver borgerne en udvidet retsbeskyttelse (jf. ovennævnte dom i sagen Hartmann mod Rådet og Kommissionen, præmis 128). Følgelig er det ikke en nødvendig betingelse for at tilkende sagsøgerne erstatning, at forordning nr. 857/84 var annulleret eller var fastslået at være ugyldig, og sagsøgerne kunne altså anlægge sag mod Fællesskabet, så snart de begyndte at lide tab ved anvendelsen af forordning nr. 857/84, i denne forordnings oprindelige affattelse (jf. tillige Rettens dom af 16.4.1997, sag T-554/93, Saint og Murray mod Rådet og Kommissionen, Sml. II, s. 563, præmis 81).

123 Under disse forhold var de betingelser, som er en forudsætning for, at Fællesskabet kan ifalde erstatningsansvar, opfyldt på den dato, da forordning nr. 857/84 blev anvendt på sagsøgerne (jf. ovenfor, præmis 119). Følgelig begyndte forældelsesfristen at løbe fra denne dato.

124 Endvidere findes sagsøgte ikke med føje at kunne gøre gældende, at alle sagsøgernes krav var forældet fem år efter forældelsesfristens begyndelse.

125 Det tab, Fællesskabet skal erstatte, er nemlig ikke indtrådt med øjeblikkelig virkning, men har vist sig dagligt over en vis periode og er opstået, fordi en retsstridig handling er blevet opretholdt, nemlig så længe som sagsøgerne var afskåret fra at få tildelt en referencemængde og dermed fra at levere mælk. Forældelsen efter statuttens artikel 43 omfatter derfor den periode, der ligger mere end fem år forud for datoen for den handling, som afbrød forældelsen, og påvirker ikke de senere opståede krav (jf. ovennævnte dom i sagen Hartmann mod Rådet og Kommissionen, præmis 132).

126 Hvad angår spørgsmålet om forældelsesfristens afbrydelse må der for det første tages stilling til de argumenter, som er gjort gældende i begge sager, og som vedrører anvendelsen af meddelelsen af 5. august 1992 og forordning nr. 2187/93 på det foreliggende tilfælde, hvorefter virkningerne af de handlinger, der i hver af sagerne gøres gældende at have afbrudt forældelsen, skal undersøges.

127 Sagsøgernes argument om, at de kan støtte krav på meddelelsen af 5. august 1992, må forkastes. Ved denne meddelelse forpligtede institutionerne sig til ikke at påberåbe sig forældelse over for de producenter, som ved Mulder II-dommen var tilkendt ret til godtgørelse. Denne meddelelse vedrørte derfor kun de producenter, der ikke havde fået tildelt nogen referencemængde i medfør af forordning nr. 857/84 i dennes oprindelige affattelse, men som havde fået tildelt en referencemængde i medfør af forordning nr. 764/89. Meddelelsen var følgelig kun rettet til SLOM I- og SLOM II-producenterne. Da der ikke var foretaget nogen undersøgelse i Mulder II-dommen af den særlige situation, som SLOM III-producenterne befandt sig i, kunne de pågældende ikke påberåbe sig den i dommen indeholdte afgørelse om domfældelse af institutionerne. Følgelig berørte meddelelsen af 5. august 1992 ikke sagsøgerne og afskar ikke institutionerne fra at påberåbe sig forældelsen over for dem.

128 SLOM III-producenterne kan heller ikke påberåbe sig forordning nr. 2187/93 og i særdeleshed ikke bestemmelserne i artikel 8 om forældelsens afbrydelse. I så henseende er det tilstrækkeligt at bemærke, at denne forordning ifølge artikel 2 kun finder anvendelse på de producenter, som har fået tildelt en specifik referencemængde i medfør af forordning nr. 764/89 og nr. 1639/91. Da sagsøgerne ikke hører til disse producenter, kan de ikke påberåbe sig forordning nr. 2187/93.

129 Det indebærer ikke nogen tilsidesættelse af lighedsprincippet, at denne forordning ikke finder anvendelse på dem. Forudsætningen for, at lighedsprincippet er tilsidesat, er, at sammenlignelige forhold er blevet behandlet forskelligt (jf. Rettens dom af 6.4.1995, sag T-143/89, Ferriere Nord mod Kommissionen, Sml. II, s. 917, præmis 55). Som tidligere anført (jf. præmis 127 og 128) var SLOM III-producenternes situation forskellig fra den, som de producenter, der kunne støtte ret på forordning nr. 2187/93, befandt sig i. Under alle omstændigheder har denne forordning, som Retten har fastslået (jf. dom af 16.4.1997, sag T-541/93, Connaughton m.fl. mod Rådet, Sml. II, s. 549, præmis 35, og ovennævnte dom i sagen Saint og Murray mod Rådet og Kommissionen, præmis 41), karakter af et forligsforslag, der blot giver de producenter, som har et anerkendt krav på erstatning, en yderligere mulighed for at opnå en sådan.

130 Hvad angår handlingerne til afbrydelse af forældelsen må det fastslås, at sagsøgeren i sag T-195/94 ved skrivelse af 12. januar 1994, som kun var rettet til Kommissionen, rejste krav om erstatning af det tab, sagsøgeren havde lidt mellem den 2. april 1984 og datoen for tildeling af en endelig referencemængde. Ved skrivelse af 29. marts 1994 afviste Kommissionen dette krav. Rådet har ikke gjort gældende, at det i forhold til denne institution er udelukket at påberåbe sig, at forældelsen er blevet afbrudt.

131 Da sagen blev anlagt den 20. maj 1994, dvs. inden to måneder efter Kommissionens skrivelse af 29. marts 1994, blev forældelsesfristen ifølge statuttens artikel 43 afbrudt den 12. januar 1994.

132 Institutionernes argument om, at sagen burde være anlagt inden to måneder efter skrivelsen af 12. januar 1994 savner ethvert grundlag. Henvisningen i traktatens artikel 173 og 175 til statuttens artikel 43, sidste punktum, indebærer, at de i disse traktatbestemmelser indeholdte regler om beregning af frister finder anvendelse hvad angår afbrydelsen af forældelsen. Da Kommissionen afgav svar mere end to måneder efter sagsøgerens skrivelse, men inden fristen for at anfægte et stiltiende afslag, indebar svaret, at en ny søgsmålsfrist begyndte at løbe (jf. Domstolens dom af 1.4.1993, sag C-25/91, Pesqueras Echebastar mod Kommissionen, Sml. I, s. 1719). Da stævningen blev indleveret inden udløbet af denne anden frist, blev forældelsen afbrudt den 12. januar 1994.

133 I henhold til retspraksis (jf. Birra Wührer- og De Franceschi-dommen, præmis 10, dommen i sagen Hartmann mod Rådet og Kommissionen, præmis 140, og dommen i sagen Saint og Murray mod Rådet og Kommissionen, præmis 93) er den periode, hvorunder der skal ydes erstatning, de fem år, der går forud for datoen for afbrydelsen af forældelsen. Følgelig strækker denne periode sig fra den 12. januar 1989 til den 28. juli 1993, på hvilken dato sagsøgeren fik tildelt en referencemængde.

134 Hvad angår sag T-202/94 må det for det første fremhæves, at sagsøgeren den 11. april 1991 over for Rådet og Kommissionen rejste krav om erstatning af det tab, sagsøgeren havde lidt indtil denne dato. I deres besvarelser af 2. og 5. maj 1991 afviste institutionerne erstatningspligt, men bandt sig til ikke at påberåbe sig forældelsen indtil tre måneder efter offentliggørelsen af Mulder II-dommen. Afkaldet omfattede imidlertid kun de krav, der ikke var forældet på datoen for de pågældende skrivelser.

135 Denne brevveksling kan ikke, som hævdet af sagsøgeren, fortolkes som en henvisning til den dom, Domstolen skulle afsige i fortsættelse af Mulder II-dommen. Ved Mulder II-dommen blev spørgsmålene i forbindelse med Fællesskabets erstatningsansvar afgjort. Som det fremgår af domskonklusionen, stod alene tilbage at fastsætte erstatningens størrelse. Institutionernes skrivelser af 2. og 5. maj 1991 vedrørte således Mulder II-dommen.

136 Desuden gav institutionerne ved disse skrivelser afkald på at påberåbe sig forældelsen for den heri nævnte periode. Som det fremgår af skrivelserne, var formålet hermed at undgå, at der straks blev anlagt sag (»af procesøkonomiske grunde er Rådet/Kommissionen [...] dog rede til ikke at gøre nogen indsigelse gældende om forældelse [...]«). Dette var i overensstemmelse med institutionernes daværende praksis, der bestod i, at de sendte enslydende skrivelser til de producenter, som havde rejst erstatningskrav over for dem.

137 Det er derfor nødvendigt at bestemme virkningerne af den forpligtelse, som institutionerne påtog sig over for producenterne, og som foranledigede disse til at afstå fra at anlægge sag til gengæld for institutionernes forpligtelse til ikke at rejse nogen indsigelse om forældelse.

138 Det kan her ikke antages, som hævdet af institutionerne, at sagsøgeren kan mødes med en indsigelse om, at forældelsesfristen begyndte at løbe på ny fra datoen for skrivelserne af 2. og 15. maj 1991, som om institutionerne ikke havde påtaget sig nogen forpligtelse, fordi sagsøgeren ikke havde anlagt sag inden for fristen i henhold til statuttens artikel 43 efter udløbet af en frist på tre måneder fra offentliggørelsen af Mulder II-dommen. Denne forpligtelse havde nemlig karakter af en ensidig handling fra institutionerne, hvis formål var at tilskynde sagsøgeren til ikke at anlægge sag. De sagsøgte parter kan derfor ikke med rette påberåbe sig den omstændighed, at sagsøgeren fulgte en adfærd, der udelukkende var til fordel for institutionerne.

139 Under disse forhold blev forældelsesfristen suspenderet i perioden mellem den 7. maj 1991 — dvs. tidspunktet for modtagelsen af den skrivelse, som Kommissionen havde tilsendt sagsøgeren — og den 17. september 1992, dvs. datoen for udløbet af en frist på tre måneder fra offentliggørelsen af konklusionen i Mulder II-dommen i *De Europæiske Fællesskabers Tidende* den 17. juni 1992.

140 For det andet skal den dato, hvor forældelsesfristen blev afbrudt, bestemmes. Herom må det fastslås, at sagsøgeren den 13. januar 1994 tilsendte Kommissionen en skrivelse, hvori han bad Kommissionen om at bekræfte, at den fastholdt sit afkald på at påberåbe sig forældelsen indtil offentliggørelsen af den dom, hvorved

Domstolen i fortsættelse af Mulder II-dommen fastsatte erstatningsbeløbene. Ved skrivelse af 29. marts 1994, modtaget den 5. april 1994, svarede Kommissionen, at Fællesskabet ikke var ansvarligt for sagsøgerens tab.

141 Da stævningen blev indleveret inden to måneder efter modtagelsen af dette svar, og da sagsøgeren med skrivelsen af 13. januar 1994 måtte antages at gøre et krav gældende over for institutionerne i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i statuttens artikel 43, blev forældelsen afbrudt på denne dato.

142 Under disse forhold må i overensstemmelse med retspraksis (jf. ovenfor, præmis 133) den periode, hvorunder der skal ydes erstatning i sag T-202/94, principielt begynde at løbe fem år før datoen for den handling, hvorved forældelsen blev afbrudt, og indtil den 1. februar 1993, på hvilken dato der blev tildelt en specifik referencemængde. Da forældelsesfristen imidlertid blev suspenderet mellem den 1. marts 1991 og den 17. september 1992 (jf. ovenfor, præmis 139), dvs. i seksten måneder og ti dage, løber den periode, hvorunder der skal ydes erstatning, fra den 3. september 1987 til den 31. januar 1993.

3. *Erstatningens størrelse*

143 I forbindelse med foreningen af sagerne blev parterne opfordret til at koncentrere deres indlæg om, hvorvidt der bestod et erstatningskrav.

144 Som følge heraf har parterne ikke særskilt kunnet udtale sig om erstatningens størrelse for den periode, som Retten har lagt til grund, selv om sagsøgerne i stævningerne har angivet deres erstatningskrav, opgjort i tal (jf. ovenfor, præmis 35 og 37).

145 Retten skal derfor opfordre parterne til under hensyntagen til nærværende dom og de retningslinjer, som er angivet i Mulder II-dommen hvad angår metoden for beregning af tabet, inden udløbet af en frist på tolv måneder at søge at opnå enighed om dette punkt. Såfremt parterne ikke opnår enighed herom, meddeler de Retten inden for den fastsatte frist deres erstatningskrav, opgjort i tal.

Sagens omkostninger

146 Under hensyn til det ovenfor i præmis 145 anførte udsættes afgørelsen vedrørende sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

RETTEN (Første Udvidede Afdeling)

1) Rådet for Den Europæiske Union og Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber tilpligtes at erstatte det tab, sagsøgerne har lidt dels ved anvendelsen af Rådets forordning (EØF) nr. 857/84 af 31. marts 1984 om almindelige regler for anvendelsen af den i artikel 5c i forordning (EØF) nr. 804/68 omhandlede afgift på mælk og mejeriprodukter, som suppleret ved Kommissionens forordning (EØF) nr. 1371/84 af 16. maj 1984 om gennemførelsesbestemmelserne for den tillægsafgift, der er omhandlet i artikel 5c i forordning (EØF) 804/68, for så vidt som disse forordninger ikke indeholder nogen bestemmelse om tildeling af en referencemængde til bedrifter, som har påtaget sig en forpligtelse i henhold til Rådets forordning (EØF) nr. 1078/77 af 17. maj 1977 om indførelse af en præmieordning for ikke-markedsføring af

mælk og mejeriprodukter og for omstilling af malkekvægsbesætninger, i det tilfælde, hvor producenterne ikke har leveret mælk i det af den pågældende medlemsstat valgte referenceår, dels ved anvendelsen af ovennævnte forordning nr. 857/84, som ændret ved Rådets forordning (EØF) nr. 764/89 af 20. marts 1989, for så vidt som denne forordnings artikel 3a, stk. 1, andet led, udelukker, at den, som har fået overdraget en præmie i henhold til forordning nr. 1078/77, kan tildeles en specifik referencemængde.

2) I sag T-195/94 løber den periode, for hvilken sagsøgeren har krav på erstatning af det tab, han har lidt ved anvendelsen af forordning nr. 857/84, fra den 12. januar 1989 til den 28. juli 1993 og i sag T-202/94 fra den 3. september 1987 til den 31. januar 1993.

3) Inden tolv måneder efter denne doms afsigelse meddeler parterne Retten størrelsen af de erstatningsbeløb, de er blevet enige om.

4) Såfremt parterne ikke opnår enighed herom, meddeler de inden udløbet af samme frist Retten deres erstatningskrav, opgjort i tal.

5) Afgørelsen om sagsomkostningerne udsættes.

Saggio Briët Kalogeropoulos

Tiili Moura Ramos

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 9. december 1997.

H. Jung A. Saggio

Justitssekretær Præsident